

Het ontstaan van de aarde

Het verhaal van onze planeet begint met de **oerknal**, zo'n 13,8 miljard jaar geleden, toen het heelal ontstond uit een punt van extreme energie.

Ongeveer 4,6 miljard jaar geleden vormden zich het **zonnestelsel** en de **aarde**, uit rondzwevend stof en gas rond een jonge zon.

Na miljoenen jaren van vulkanisme en inslagen ontstonden de eerste oceanen, waarin het **leven** voorzichtig zijn oorsprong vond.

Eenvoudige wezens zoals de **trilobiet** bevolkten de oceanen, totdat sommige soorten – zoals **Tiktaalik** – zich aanpasten aan het leven op het land.

Langzaam veranderde de aarde en ontstond het oercontinent **Pangea**, waarop grote groepen dieren, waaronder de **dinosauriërs**, miljoenen jaren domineerden.

Een reusachtige meteoriet veroorzaakte hun uitsterven, waarna zoogdieren en uiteindelijk de **mens** zich konden ontwikkelen via **evolutie**.

Tijdens de **ijstijd** moest de vroege mens leren overleven in een wereld vol kou, gevaar en verandering.

Wetenschappers verklaren onze oorsprong met feiten en fossielen, maar ook verhalen zoals het **scheppingsverhaal van Adam en Eva** zoeken naar betekenis.

Beide zienswijzen proberen te begrijpen waar we vandaan komen en wat het betekent om mens te zijn.

Het ontstaan van de aarde is zo een wonderlijk samenspel van wetenschap, verbeelding en nieuwsgierigheid naar wie wij zijn.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
0.1.1		-14 miljard	Oerknal	Deposit photos	
0.1.2		-4,5 miljard	Ontstaan van de aarde en zonnestelsel	https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=115481472	
0.2.1		-570 tot -230 miljoen	Ontstaan van leven	Trilobiet Deposit photos	https://www.geologievannederland.nl/tijd/reconstructies-tijdvakken/precambrium
0.2.2		-375 miljoen	Ontstaan van leven	Evolutie van water naar land @MarijaKarala	

0.2.3		-375 miljoen	Ontstaan van leven	Eerste amfibie Tiktaalik Naturalis	
0.3		-200 miljoen	Pangea Oercontinent	Deposit photos	Op de tijdlijn alleen Pangea laten zien.
0.4.1		-230 tot -66 miljoen	Dinosauriërs	Dinosauriërs in landschap Adobe stock	
0.4.2		-85 miljoen	Dinosauriërs	Pteranodon Deposit photos	
0.4.3		-66 miljoen	Dinosauriërs	Meteorietinslag op aarde Deposit photos	
0.5		115.000-10.000	IJstijd	Mammoeten Adobe stock	
0.6.1		-10 miljoen-200.000	Evolutie mens	Evolutie man Adobe?	De moderne mens bestaat waarschijnlijk 200.000-300.000 jaar
0.6.2		-10 miljoen-200.000	Evolutie mens	Evolutie vrouw Adobe?	https://mens2000.nl/hoe-mensen-van-apen-tot-mensen-geworden-zijn-2016
0.7.1		-5000/-6000 jaar	Het scheppingsverhaal	Adam en Eva Rijksstudio	
0.7.2		-5000/-6000 jaar	Het scheppingsverhaal	Rubens	

--	--	--	--	--	--

1. De Prehistorie

Heel lang geleden, toen er nog geen boeken of computers waren, leefden de mensen als **jagers en verzamelaars**.

Ze trokken rond, jaagden op dieren en verzamelden bessen, noten en wortels om te overleven.

Op een dag ontdekten ze iets wat hun leven voorgoed veranderde: **het vuur**.

Met vuur konden ze zich warm houden, eten klaarmaken en wilde dieren op afstand houden.

In de **Steentijd** leerden mensen eenvoudige **hutten** bouwen van takken, huiden en steen, en gebruikten ze stenen om gereedschap te maken.

Later begonnen sommige groepen met landbouw: dit waren de **eerste boeren**, die op één plek gingen wonen en gewassen verbouwden.

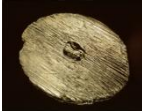
In het noorden van Nederland bouwden ze mysterieuze stenen graven: de **hunebedden**, die we nu nog steeds kunnen zien.

Met het gebruik van **brons** en later **ijzer** maakten mensen sterkere wapens en werktuigen: zo ontstonden de **Bronstijd** en **IJzertijd**.

Verder naar het zuiden, in Egypte, bouwden mensen reusachtige **piramides** voor hun koningen, de **farao's**.

Op muren en papyrus schreven ze met tekens die we **hiërogliefen** noemen – een soort geheimschrift uit de oudheid!

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
1.1		-350.000 jaar	Uitvinding van het vuur	Deposit photos	
1.2.1			Steentijd (300.000-2000 v.C.)	Vuistbijlen RMO (opvragen bij RMO)	
1.2.2			Steentijd (300.000-2000 v.C.)	Vuistbijl RMO (opvragen bij RMO)	

1.2.3			Steentijd (300.000-2000 v.C.)	Klokbeker RMO (opvragen bij RMO)	
1.2.4		-3500	Steentijd (300.000-2000 v.C.)	Uitvinding wiel RMO (?)	
1.3.1		-1.600	Bronstijd	Nebra hemelschijf door Dbachmann, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1500795	
1.3.2		-700	Bronstijd /ijzertijd (3000-800 v.C.)	Bronzen voorwerpen https://www.rmo.nl/collectie/topstukken/vorstengraf-i-van-oss/	
1.3.3		-700 tot -200	IJzertijd	https://www.rmo.nl/wp-content/uploads/2016/05/Zwaard_Roermond_800p.jpg	
1.3.4		-700 tot -200	IJzertijd		
1.4.1		-31.000 jaar	Steentijd	Grottekeningen Steentijd paarden in grot Chauvet Claude Valette - Eigen werk, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=47569424	https://slimme-teksten.nl/nieuws-grotschilderingen-gevonden/
1.4.2		-13.000 jaar	Steentijd	Bison Altamira grot By Museo de Altamira y D. Rodríguez, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=24512679	
1.4.3		-13.000 jaar	Steentijd	https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Altamira_bisons#/media/File:Altamira,_bison,_museum_02.JPG	

1.5		-24.000 tot -22.000	Steentijd	Venus van Willendorf Deposit photos	
1.6.1			Jagers/verzamelaars	Deposit photos	
1.6.2		-3.300	Jagers/verzamelaars	Ötzi	https://nos.nl/artikel/2486871-nieuw-onderzoek-ijsmummie-otzi-was-kalend-en-had-donkerder-huidskleur
1.6.3			Jagers/verzamelaars	La Braña 1 https://www.kijkmagazine.nl/nieuws/europese-jager-verzamelaar-had-blauwe-ogen-donkere-huid/	
1.7		-10.000 tot -2000	hutten	Stonehenge Adobe stock	
1.8.1		-3400 tot - 3200	Hunebedden	Rijksstudio	
1.8.2		-3400 tot - 3200	Hunebedden	https://wikikids.nl/Bestand:Grootste_hunebed_van_Nederl.jpg	
1.9.1		-9000 tot - 6000	De eerste boeren	Egyptische boeren met dieren https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Egyptian_Domesticated_Animals.jpg	
1.9.2		-9000 tot - 6000	De eerste boeren	Egyptische boer met haakploeg https://nl.wikipedia.org/wiki/Haakploeg	

Egyptenaren

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
1.10.1		-2572 tot - 2546	Piramides	Grote Sfinx Gizeh, - Taken by the uploader, :es:Usuario:Barcex, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4483211	
1.10.2		-2551 tot - 2475	Bronstijd -De piramides van Gizeh	Door Ricardo Liberato - All Gizah Pyramids, CC BY-SA 2.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2258048	
1.11.1		-3100	Tempels en tombes	Anubis Adobe Stock	
1.11.2			Tempels en tombes	Tempel met godin met zon.	
1.11.3			Tempels en tombes	Imentet en Ra, door Maler der Grabkammer der Nefertari - The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei (DVD-ROM), distributed by DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN: 3936122202., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=154292	
1.12		-1300 tot - 1213	Farao's	Ramses II https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/08/Luxor-Tempel_27.jpg	

1.13.1			Hieroglyfen	Alamy: Hieroglyphen, Grab des Wesir Rechmire, TT100, Gräber der Noblen, Theben-West, Ägypten	
1.13.2			Hieroglyfen	Adobe stock	
1.13.3			Hieroglyfen		
1.14.1			Heilige voorwerpen	Scarabee	https://snazzie.nl/categorie/knutselen/blogs?utf8=%E2%9C%93&query=egypte&commit=zoeken
1.14.2			Heilige voorwerpen	Ankh Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1169815	https://snazzie.nl/blogs/het-pyramide-interieur-knutselen
1.15			Nefertiti	Nefertiti door Arkadiy Etumyan - Eigen werk, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=545098	

2. De Klassieke Oudheid

Grieken

In het oude Griekenland ontstond op de Acropolis van Athene de democratie – een revolutionair idee.

Filosofen als Socrates en Plato leerden mensen kritisch denken en zoeken naar waarheid.

Tijdens de Olympische Spelen eerden Grieken hun goden met sport en vrede.

Na de val van Griekenland nam Rome de macht over met een strak georganiseerd bestuur.

Cleopatra, de slimme Egyptische koningin, speelde een hoofdrol in de Romeinse politiek.

Het Romeinse leven bloeide met badhuizen, markten en indrukwekkende bouwwerken.

Hun aquaducten, wegen en amfiteaters zijn tot op vandaag bewonderd.

Tussen al deze pracht ontstond in Judea een nieuw geloof: het christendom.

Wat begon als een kleine beweging groeide uit tot een wereldreligie.

De oudheid vormt zo het fundament van onze moderne cultuur en ideeën.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
2.1.1		-570 tot -550 v.C	Start van de democratie	Acropolis met Parthenon oude prent	
2.1.2		-570 tot -550 v.C	Start van de democratie	Rede door Pericles met Acropolis op de achtergrond https://investinhistory.ca/nl/2023/03/22/athens-ancient-greek-city-state/	
2.2.1			Griekse mythologie en tempels	Griekse mythologische figuren, Adobe stock	
2.2.2			Griekse mythologie en tempels	Odysseus en de sirenen Door Siren Painter (eponymous vase) - Jastrow (2006), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1517690	

2.2.3			Griekse mythologie en tempels	Apollo, Zeus en Hera By Painter of London F484 - Marie-Lan Nguyen (User:Jastrow), 2008-05-02, CC BY 2.5, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4040514	
2.3		-470	Filosofie van Plato en Socrates	De school van Athene https://nl.wikipedia.org/wiki/De_school_van_Athene#/media/Bestand:%22The_School_of_Athens%22_by_Raffaello_Sanzio_da_Urbino.jpg	
2.4.1		-667 v.C.	Olympische spelen	Griekse discuswerper Deposito photos	De 'Diskobolos' of 'Discuswerper' is een beroemd bronzen beeld van de vijfde-eeuwse beeldhouwer Myron. Het beeld is niet bewaard, maar gekend via meerdere Romeinse kopies.
2.4.2		-667 v.C.	Olympische spelen	https://www.istockphoto.com/nl/vector/griekse-vaas-die-atleten-toont-die-een-ras-in-olympia-griekenland-lopen-gm1310456948-399857106	
2.4.3		-667 v.C.	Olympische spelen	Olympische ringen https://nl.wikipedia.org/wiki/Olympische_vlag#/media/Bestand:Olympic_flag.svg	https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/wanneer-waren-de-eerste-olympische-sporten
2.4.4		-667 v.C.	Olympische spelen	Olympisch vuur	
2.4.5		-667 v.C.	Olympische spelen	Griekse atleet met Olympisch vuur (Beeld ontworpen door Barbara?)	

Extra:

<https://www.sterrenwacht-mercurius.nl/mijlpalen-in-de-sterrenkunde/>

Romeinen -753 tot 476

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
2.6		-100 tot -44 v.C.	Belangrijke keizers Julius Caesar	Deposit photos	
2.7.1		-69 tot -30	Cleopatra	Nefertiti, Cleopatra en Tutankhamon Deposit photos	
2.7.2		-69 tot -30	Cleopatra	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sir_Lawrence_Alma-Tadema_-_The_Meeting_of_Antony_and_Cleopatra.jpg	
2.7.3		-69 tot -30	Cleopatra	https://www.meisterdrucke.nl/fijne-kunsten-afdruk/Lawrence-Alma-Tadema/801962/Cleopatra-test-vergiften-op-degenen-die-ter-dood-zijn-veroordeeld,-eind-19e-eeuw..html	
2.7.4		-69 tot -30	Cleopatra	https://uploads3.wikiart.org/images/gustave-moreau/cleopatra.jpg	

2.8			Romeins bestuur	https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Cicer%C3%B3n_denuncia_a_Catilina,_por_Cesare_Maccari.jpg	
2.9.1			Romeinse leger	Knielende centurion Deposit photos	
2.9.2			Romeinse leger	Legioen formatie Adobe stock	
2.9.3			Romeinse leger	Legionairs met schild Adobe stock	
2.9.4			Romeinse leger	SPQR staf leger	
2.9.5			Romeinse leger	Legionairs https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7a/Sir_Lawrence_Alma-Tadema_-_Proclaiming_Claudius_Emperor.jpg	
2.9.5			Romeinse landkaart	Deposit Photos	
2.10.1		-400	Dagelijks leven Romeinen	Mozaïek sportende meisjes Villa del Cassale By Unknown author - from Le Musée absolu, Phaidon, 10-2012, Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=37865991	
2.10.2			Dagelijks leven Romeinen	fresco	

2.10.3			Dagelijks leven Romeinen	Hanger RMO	
2.11.1			Romeinse mythologie	Romulus en Remus	
2.11.2			Romeinse mythologie	Romulus en Remus	
2.11.3			Romeinse mythologie	Romeinse fresco Pompeii geboorte van Venus, Adobe stock	
2.12.1			Romeinse bouwwerken	Aquaduct Pont du Gard	
2.12.2			Romeinse bouwwerken	Aquaduct onbekend? Acueducto_de_Segovia,_Patrimonio_de_la_Humanidad2	
2.12.3			Romeinse bouwwerken	Colloseum Door FeaturedPics - Eigen werk, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9557919	
2.13		-50 tot 400	Romeinse nederzettingen (limes) in Nederland	Tabula Peutingeriana door Conradi Milleri - Wikimedia Commons Hs-augsburg.de, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3001519	
2.14			Romeinse cijfers		

Romeinse cijfers? https://www.freepik.com/premium-photo/old-roman-numerals-engraved-texture-stone_33167371.htm

Ontstaan van het Christendom

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
2.15		0	Ontstaan van het Christendom en de jaartelling	anno domini goudCC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=548363	
2.16		0	Ontstaan van het Christendom en de jaartelling	Kerk Lourdes Mozaiek geboorte van Jezus Deposit photos	

3. De Middeleeuwen

3a Vroege Middeleeuwen

Na de val van het Romeinse Rijk begon de tijd van de vroege middeleeuwen. Het christendom werd steeds belangrijker en steeds meer mensen werden bekeerd. Bonifatius was een monnik die probeerde mensen te bekeren tot het christendom. Hij werd in Dokkum vermoord toen hij een heilige eik van heidenen omhakke. De kerk had veel macht over het geloof én het dagelijks leven.

Mensen die anders waren, konden later worden beschuldigd van hekserij. Er ontstond een maatschappij met 3 standen: de adel, de geestelijkheid en de burgers.

Karel de Grote werkte samen met de kerk en werd in 800 een belangrijke keizer, die over een groot deel van Noord Europa heerste. Boeken waren heel kostbaar en werden in kloosters met de hand geschreven door monniken. Zo werd ook de eerste Nederlandse zin ooit gevonden: Hebban olla vogala. In de 7e eeuw ontstond ook een andere godsdienst: de islam. De Vikingen reisden met hun schepen naar het vasteland van Europa en zelfs Amerika. Ze hebben overal hun invloeden achtergelaten.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
3.1.1		754	Bonifatius	Bonifatius: Johannes Gehrts Bonifatius bekeert Germanen https://kunstvensters.com/2022/06/15/willibrord-en-bonifatius-brachten-nederland-het-christendom/#jp-carousel-26733	
3.1.2		754	Bonifatius	Door Onbekend - Illustration from the Sacramentary of Fulda (Fuldaer Sakramentar), fol. 126 v. See here for more information on the manuscript., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=530681	
3.1.3			Wilibrordus		
3.1.4		754	Bonifatius	Bonifatius Rijksstudio RP-P-OB-6773 (1)	

3.2.1			standenmaatschappij (Kalender?)	Middeleeuwse standen: Adellijke dames, boer, stad en kerktoeren (geestelijkheid). Miniatuur Frans handschrift Bergères, Les Secrets de l'histoire naturelle 15de eeuw, ill. Robinet Testard, Département des Manuscrits Français 22971 https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Biblioth%C3%A8que_nationale_de_France_Fran%C3%A7ais_illuminated_manuscripts	
3.2.2			standenmaatschappij	3 standen adel, geestelijkheid, boeren Door Onbekend. - "Cleric, Knight and Workman representing the three classes"; a French School illustration from Li Livres dou Santé (late 13th century, vellum), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=504006	
3.2.3			standenmaatschappij	Leenheer met leenmannen https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/BNF_Fr_4274_8v_knight_detail.jpg	
3.2.4			standenmaatschappij	Door Simon Marmion - Grandes Chroniques de France, St. Petersburg, Ms. Hermitage. fr. 88: (Niederl. Burgund, Mitte 15. Jh., Exemplar Philipps des Guten), folio. 154v, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1913372	
3.3.1			Invloed van de kerk heksenvervolging	https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Zeitung_Derenburg_1555.JPG	
3.3.2			Invloed van de kerk heksenvervolging (voor Karel de Grote)	https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Torturing_and_execution_of_witches_in_medieval_miniature.jpg	https://atria.nl/nieuws-publicaties/geweld-tegen-vrouwen/europese-heksenvervolgingen/
3.4.1			Invloed van de kerk Boeken klooster	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Libro_de_los_juegos.jpg Spanish scriptorium (Madrid, Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, 14th century). https://medievalbooks.nl/tag/writing/	

3.4.2			Invloed van de kerk Boeken klooster	Fig. 2. Lay person and monk jointly making books in a Echternach Abbey (Bremen, Universitätsbibliothek, MS 217, c. 1020). https://medievalbooks.nl/tag/writing/	
3.4.3			Invloed van de kerk Boeken klooster	Hamburg bijbel https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Hamburg_Bible_-_KB_GKS_4_2%C2%B0#/media/File:Hamborgbibelen.jpg	
3.4.4			Invloed van de kerk Boeken klooster	By Karolus - The Royal Library, Denmark, Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=32563145	
3.4.3			Invloed van de kerk Boeken klooster	Door Meister der Ada-Gruppe - The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei (DVD-ROM), distributed by DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN: 3936122202., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=155089	
3.4.4			Invloed van de kerk Boeken klooster	Door Godescalc - Deze afbeelding is beschikbaar vanaf de Gallica Digital Library met het digitale ID btv1b6000718s/f3, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2261921	
3.4.5		1170-1200	Invloed van de kerk Boeken klooster	https://en.wikipedia.org/wiki/File:Codex_Bodmer_127_244r_detail_Rufillus.jpg	
3.5			Eerste tekst geschreven in Nederlands Alleen middelste zin?	Hebban Olla Vogela Nestas https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hebban_olla_vogala_overview.jpg	

3.6		601	Islam	Beeld gemaakt door Niki Eigen ontwerp Tijdreizigers	Hier is een beeld van de kruistochten verplaatst naar de late middeleeuwen 3.23
3.7.1		1066	Karel de Grote	Het Roelantslied, de 8 fasen Door Simon Marmion - Grandes Chroniques de France, St. Petersburg, Ms. Hermitage. fr. 88: (Niederl. Burgund, Mitte 15. Jh., Exemplar Philipps des Guten), folio. 154v, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1913372	
3.7.2		1066	Karel de Grote	Karel de Grote portret Adobe Stock	
3.7.3		1066	Karel de Grote	Door Deutsche Bundespost - File:DBP 1988 1384 Wohlfahrt Karlsbüste.jpg, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=85901409	

De Vikingen 789-1100

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
--	-------	---------	-----------	-------------------	--------------------------

3.8.1		-	mythologie	<i>Fenrir vastgebonden met Gleipnir, een zwaard tussen zijn kaken en de rivier Van uit zijn bek</i> (17e-eeuws IJslands manuscript) Door From the 17th century Icelandic manuscript AM 738 4to, now in the care of the Árni Magnússon Institute in Iceland., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=232554	
3.8.2		-	mythologie	Thor's strijd met Jättarna Door Mårten Eskil Winge - Second upload from national museum Third upload is a high-resolution scan from the 2003 illustrated Edda published by Gudrun., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=192975	
3.8.3		-	mythologie	Freya bij haar appelboom Door Arthur Rackham - ; Rackham, Arthur (illus) (1910) <i>The Rhinegold & the Valkyrie</i> , Londen: William Heinemann, p. p. 22 Retrieved on 23 juni 2011., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15619057	
3.8.4		-	mythologie	Freya in haar kattenwagen door Nils Blommér - www.nationalmuseum.se , Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=677060	
3.9		-	Scheepsbouwers en scheepsvaarders	Vikingschip Deposit photos	
3.10.1		1300	Runen	Door Template:Asztalos Gyula - Den Arnamagnæanske Samling. Original at: http://www.e-pages.dk/ku/579/ ., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2794167	

3.10.2		850	Runen	Runensteen Door Bengt Olof ÅRADSSON - Eigen werk, CC BY 1.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=382340	
3.11		-	Ulfbehrt zwaard	https://www.rmo.nl/wp-content/uploads/topstuk/152568.jpg	https://www.rmo.nl/museumkennis/archeologie-van-nederland/nederland-in-de-middeleeuwen/zwaard-met-een-naam/
3.11.2			Navigatie		
3.12.1		1150	Viking krijger	https://www.britishmuseum.org/collection/image/285469001	
3.12.2		1150	Viking krijger	https://www.britishmuseum.org/collection/image/285738001	
3.12.3		1150	Viking krijger	https://www.britishmuseum.org/collection/image/14643001	
3.12.4		1150	Viking krijger	https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1831-1101-115	

3b. Late Middeleeuwen

In de late middeleeuwen heersten ridders vanuit machtige kastelen, terwijl boeren op het land werkten.

In steden groeiden ambachten en gilden, waar vakmensen zich organiseerden en hun kennis beschermden.

De handel bloeide op, waardoor zelfstandige steden ontstonden die zich losmaakten van feodale heren.

Toch kende de tijd ook rampspoed: de pest veegde miljoenen mensen weg en bracht angst en chaos.

Heldinnen als Jeanne d'Arc vochten voor hun volk, terwijl edelvrouwen als Jacoba van Beieren en Maria van Bourgondië een rol speelden in de politieke strijd.

Ondertussen trokken ridders en gelovigen op kruistocht naar het Heilige Land, op zoek naar zielenheil en glorie.

Met de boekdrukkunst werd kennis ineens veel sneller en breder verspreid dan ooit tevoren.

Kunstenaars als Jeroen Bosch gaven met hun bizarre en symbolische schilderijen een kijkje in de angsten en dromen van hun tijd.

De middeleeuwen waren dus niet alleen duister, maar ook een tijd van groei, strijd en verbeelding.

Wie goed kijkt, ontdekt tussen de stenen muren en oude boeken een wereld die verrassend levendig was.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
3.13.1		1285	Ridders en kastelen	Luchtfoto Muiderslot https://nl.wikipedia.org/wiki/Muiderslot#/media/Bestand:30107-Muiderslot.jpg	
3.13.2		1285	Ridders en kastelen	Muiderslot Door Defence Line Amsterdam from Different city's, Netherlands - IMG_4604, CC BY 2.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=48335365	
3.14.1		1304	Ridders en Kastelen	Codex Manesse	

3.14.2		1304	Ridders en Kastelen	https://nl.wikipedia.org/wiki/Codex_Manesse#/media/Bestand:Altstetten.jpg	
3.14.3		1304	Ridders en Kastelen	Vechtende ridders Codex Manesse https://nl.wikipedia.org/wiki/Codex_Manesse#/media/Bestand:Codex_Manesse_Johann_von_Brabant.jpg	
3.14.4		1304	Ridders en Kastelen	https://mittelalter.fandom.com/de/wiki/Codex_Manesse	
3.14.5		1304	Ridders en Kastelen	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/Codex_Manesse_052r_Walther_von_Klingen.jpg	
		1444	Ridders en Kastelen	Barthelemy d'Eijck: De hertogen van Bourbon en Bretagne in tweegevecht tijdens een toernooi.jpg https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Ren%C3%A9_d%27Anjou_Livre_des_tournois_France_Provence_XVe_si%C3%A8cle_Barth%C3%A9lemy_d%27Eyck.jpg	
3.15.1		1300	Ambachten en gilden	Bakkerij 14 ^e eeuw	
3.15.2			Ambachten en gilden	Wevende vrouwen	
3.16.1		1100-1500	Opkomst zelfstandige steden en handel	Jaarmarkt in Parijs Le chevalier errant	

3.16.2		1100-1500	Opkomst zelfstandige steden en handel	Koggeschip Door Herrick - bookscan, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2602411	
3.16.3		1100-1500	Opkomst zelfstandige steden en handel	Detail Koggeschip Antependium https://www.antependium.nl/figuren/het-koggeschip/	https://www.antependium.nl/
3.16.4		1100-1500	Opkomst zelfstandige steden en handel	Plattegrond Blaeu Hanzestad Deventer Wikimedia https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Blaeu_1652_-_Deventer.jpg	
3.16.5		500-1500	Opkomst zelfstandige steden en handel	Handelaren op de Zijderoutes	
3.17.1		1346-1353	De Pest/zwarte dood	Door I. Columbina (tekenaar), Paul Fürst (copper engraver) - Imagery From the History of Medicine, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=207821	
3.17.2		1346-1353	De Pest/zwarte dood	https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1880-0710-522 , Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=131131209	
3.17.3		1346-1353	De Pest/zwarte dood	https://nl.wikipedia.org/wiki/Pest_%28ziekte%29#/media/Bestand:Plague_in_Phrygia._Engraving_by_M._Raimondi_after_Raphael_Wellcome_L0004079.jpg	
3.18		1344	Jacoba van Beieren	Door Anoniem - Haags Historisch Museum, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15656702	

3.19		1457-1482	Maria van Bourgondië	Door Mogelijk Michael Pacher - Sotheby's, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=70412786	
3.20.1		1412-1431	Jeanne d'Arc	Jeanne d'Arc Door Derived from original commons upload at which is now in the history version: 01:39, 13. 8. 2005Colour-graded to reveal more detail using GIMP software "curves" tool, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=123841	https://historiek.net/jeanne-darc-nationale-heldin-van-frankrijk/621/
3.20.2		1412-1431	Jeanne d'Arc	Jeanne d'Arc Door Jean Auguste Dominique Ingres – cartelfr.louvre.fr, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3876400	
3.21.1		1439	Uitvinding Boekdrukkunst	https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-AO-9-31-1	
3.21.2		1439	Uitvinding Boekdrukkunst	Door Onbekend - Chants royaux sur la Conception, couronnés au puy de Rouen de 1519 à 1528 (folio 29v) édition XVIème siècleBibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Paris;in: Christian Galantaris: Biblia Sacra Mazarinea. Bibliotheca Rara Münster 2004, S. 15, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=141846	
3.22		1480-1490	Jeroen Bosch	Tuin der lusten Door Jheronimus Bosch - https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10694680	
3.23		1000	Kruistochten	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/ff/PeoplesCrusadeMassacre.jpg/1280px-PeoplesCrusadeMassacre.jpg	https://historianet.nl/oorlog/kruistocht-en/de-eerste-kruistocht-christenen-misdroegen-zich-met-goed-geweten

3.24		1539	Achtergrond oude landkaart	Carta Marina: Noordse landen Door Olaus Magnus - http://www.npm.ac.uk/rsdas/projects/carta_marina/carta_marina_small.jpg , Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=558827	
3.25	Memento mori			Vergelijk met Carpe Diem in de Renaissance	

4. De Renaissance 1500-1600

Ontdekkingsreizen

Tijdens de **Renaissance** bloeiden kunst, wetenschap en ontdekkingsdrang op als nooit tevoren.

Dankzij nieuwe **handelsroutes** en de eeuwenoude **Zijderoute** groeide Europa's contact met verre werelden.

Ontdekkingsreizigers als **Columbus** en de mannen van **Nova Zembla** verkenden onbekende zeeën op zoek naar rijkdom en kennis.

In Italië schepten kunstenaars als **Michelangelo** en **Botticelli** meesterwerken die mens en schoonheid centraal stelden.

Leonardo da Vinci combineerde kunst met techniek, terwijl **Galileo Galilei** de sterrenhemel bestudeerde en nieuwe natuurwetten ontdekte.

De **boekdrukkunst** maakte het mogelijk ideeën razendsnel te verspreiden, wat denkers als **Erasmus** gebruikten om kritiek te leveren op kerk en samenleving.

Dat leidde tot de hervormingen van **Luther** en **Calvijn**, die met hun nieuwe geloofsopvattingen de wereld op z'n kop zetten.

In de Nederlanden ontstond zelfs een **beeldenstorm**, waarbij woedende gelovigen kerken bestormden en heiligenbeelden vernielden.

Uiteindelijk leidde dit alles tot de vorming van de **Zeven Verenigde Nederlanden**, die zich losmaakten van de Spaanse koning.

Willem van Oranje en later **Johan van Oldenbarnevelt** werden sleutelfiguren in de strijd voor vrijheid, geloof en onafhankelijkheid.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
4.1.1		1480	Ontstaan van handelsroutes over zee	Wereldkaart volgens Ptolomeus door Lord Nicolas the German (Donnus Nicholas Germanus), (Johannes Schnitzer or Johannes de Armssheim), engraver - Extrait du périscopie "La cartographie", éditions PEMF - CANNES, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=931728	
4.1.2			Voor de ontdekkingsreizen: zijderoutes	Tabula Rogeriana	
4.2.1		1492	Columbus	Columbus komt aan land	
4.2.2		1492	Columbus	Columbus Door L. Prang & Co., Boston - Dit bestand is beschikbaar in de Prints and Photographs division van de Library of Congress via digitaal ID cph.3b49587. Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=174372	
4.2.3		1492	Columbus	Vloot van Columbus	
4.3.1		1502	Ontstaan handelsroutes over zee	Vloot van Vasco de Gama Portugese Armada Por Desconhecido - Scanné de Coureurs des mers, Poivre d'Arvor, Domínio público, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3509461	

4.3.2		1497	Ontstaan handelsroutes over zee	Vasco de Gama vaart naar India Image of Calicut , India from Georg Braun and Frans Hogenberg's atlas Civitates orbis terrarum , 1572. Door BRAUN AND HOGENBERG, - CIVITATES ORBIS TERRARUM,, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=412574	
4.3.3		1502	Ontstaan handelsroutes over zee	Portugees schip Armada 1520 Por Victorcoutho - Obra do próprio, Domínio público, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6824661	
4.4.1		1596-1597	Nova Zembla	Behouden huis Rijksstudio Barentz Anonieme platen-Rijksmuseum	
4.4.2		1596-1597	Nova Zembla	Strip Rijksstudio Barentz Anonieme platen-Rijksmuseum	
4.4.3		1596-1597	Nova Zembla	Kaart Nova Zembla Barentz Anonieme platen-Rijksmuseum	
4.4.4		1596-1597	Nova Zembla	De tocht naar Nova Zembla Rijksstudio	

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
4.5.1		1481	Kunst (niet op voorgrond, misschien detail kiezen?)	By Sandro Botticelli - Beinecke Rare Book & Manuscript Library, Yale University [1], Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14627388	
4.5.2		1501-1504	Kunst	David van Michelangelo Door Rico Heil (User:Silmaril) - private photo, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=260560	
4.5.3		1511	Kunst	De schepping door Michelangelo Buonarroti - Transferred from nl.wikipedia, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3818849	
4.5.4		1535-1541	Kunst	Het laatste oordeel door Michelangelo Buonarroti - See below., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16143987	
4.5.5		1490	Uitvindingen, wetenschap en kunst BELANGRIJK!	Leonardo Da Vinci Vitruvian Man By Leonardo da Vinci - Leonardo Da Vinci - Photo from www.lucnix.be . 2007-09-08 (photograph). https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2738140	
4.6.1		1543	Uitvindingen, wetenschap en kunst	Heliocentrisch zonnestelsel Copernicus	

4.6.2		1543	Uitvindingen, wetenschap en kunst	Heliocentrisch wereldbeeld Copernicus Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1172574	
4.6.3		1543	Uitvindingen, wetenschap en kunst	Copernicus by Jan Matejko – www.pinakoteka.zascianek.pl/muzea.malopolska.pl , Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18622	
4.6.4			Uitvindingen, wetenschap en kunst	Maantekeningen Galileo Galilei Door Galileo Galilei – Onbekend, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=238890	
4.6.5			Uitvindingen, wetenschap en kunst	Galileo Galilei met telescoop	Dit beeld nog zoeken rechtenvrij
4.6.6		1668	Uitvindingen, wetenschap en kunst	Telescoop van Isaac Newton door David Brewster – Retrieved May 28, 2014 from David Brewster (1855) Memoirs of the Life, Writings, and Discoveries of Sir Isaac Newton, Vol. 1, Thomas Constable and Co., Edinburgh, p. 46, fig. 7 on Google Books, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33048117	
4.7	Carpe Diem			Geen beeld, zelf maken?	

Hervorming en humanisme

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
4.10.1		1469-1539	Erasmus	Desiderius Erasmus door Hans Holbein de Jonge - Web Gallery of Art: Afbeelding Info about artwork, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2319	
4.10.2		1509	Erasmus	Detail Lof der Zotheid door Erasmus https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Koerperstrafe-_MA_Birkenrute.jpg	
4.8.1		1536	Luther en Calvin	Luther en Calvin in de weegschaal - Rijksmuseum, Netherlands - Public Domain. https://www.europeana.eu/item/90402/RP_P_OB_78_824	
4.8.2		1536	Luther en Calvin	De bijbel op de weegschaal - Rijksmuseum, Netherlands - Public Domain. https://www.europeana.eu/item/90402/RP_P_OB_78_821	
4.9.1		1566	Beeldenstorm	Frans Hogenberg: The Calvinist Iconoclastic Riot of August 20, 1566. (Hamburg, Kunsthalle) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frans_Hogenberg_Bildersturm_1566.jpg	
4.9.2		1566	Beeldenstorm	Door Dirck van Delen - www.rijksmuseum.nl : Home : Info : Pic, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3935260	

Het ontstaan van de Nederlandse rechtstaat

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
4.11.1		1572	Het ontstaan van de zeven Nederlanden	Kenau Simonsdochter Hasselaers Door Anoniem, Mogelijk Pieter Hendricksz. Schut - www.rijksmuseum.nl : Home : Info : Pic, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7043235	
4.11.2		1572	Het ontstaan van de zeven Nederlanden	Willem II van der Marck Lumey, leider van de Watergeuzen: Alva wordt verdreven uit Nederland Door Onbekend - Nationaal Archief Nederland (direct links: [1], [2] & [3]), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4198207	
4.11.3		1581	Het ontstaan van de zeven Nederlanden	Plakkaat der verlating https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaart_van_de_Republiek_der_Zeven_Verenigde_Nederlanden_Belgie_pars_septentrionalis_communi_nomine_vulgo_Hollandia_(titel_op_object),_RP-P-AO-1-51B.jpg	
4.12.1		1586-1616	Johan van Oldenbarneveldt	Onthoofding van Johan van Oldenbarneveldt Jan Luyken, ca. 1696 (Rijksmuseum) Door Rijksmuseum - http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.359050 , CC0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=84999385	
4.12.2		1586-1616	Johan van Oldenbarneveldt	Portret Johan van Oldenbarneveldt door Atelier van Michiel van Mierevelt - Rijksmuseum, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=48155252	

4.13		1533-1580	Willem van Oranje	Willem van Oranje door Adriaen Thomasz Key - www.rijksmuseum.nl : Home : Info, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6909	
------	---	-----------	-------------------	--	--

5. Gouden Eeuw

De VOC (1602-1800) en de WIC (1621-1792)

Gouden Eeuw: In de Gouden Eeuw verdiende Nederland veel geld met handelsreizen van de VOC en WIC.

Ze haalden specerijen, kraakporselein en andere dure spullen uit Azië en Amerika.

De WIC handelde ook in slaven, wat een verdrietig en fout deel van de geschiedenis is.

Door de handel werd Nederland rijk: in Amsterdam kwamen pakhuizen en de grachtengordel.

Tijdens de tulpenmanie betaalden mensen gekke bedragen voor tulpen.

Er werden in deze tijd ook veel ontdekkingen gedaan en nieuwe ideeën over de samenleving kwamen omhoog: Hugo de Groot, Spinoza, Christiaan Huygens en Eise Eisinga hebben hierin een rol gespeeld. De Statenbijbel en de Atlas Maior van Blaeu werden in deze tijd gemaakt.

In de pruikentijd droegen rijke mensen witte pruiken en wilde men steeds meer vrijheid.

Na de Franse Revolutie en onder Napoleon veranderde Europa flink.

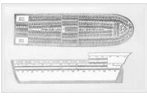
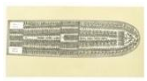
Het idee van Trias Politica en projecten zoals de Beemster laten zien hoe vernieuwend deze tijd was.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
--	-------	---------	-----------	-------------------	--------------------------

5.1.1		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	De Noordnieuwland bij de Tafelbaai VOC schip Door Anoniem (18e eeuw) - Postcard, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6620564	
5.1.2		1638	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	VOC vecht met portugese vloot Door Johannes Vingboons - http://www.atlasofmutualheritage.nl/en/Sea-battle-off-Goa-between-Dutch-Portuguese-fleets-1638.7443 , Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=52355360	
5.1.3		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	Oostindievaarder Hoorn door Castro Lorenzo	
5.1.4		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	Oostindievaarder Java Batavia door Anoniem / Anonymous (graveur / etser) - This is an image from the Atlas of Mutual Heritage and the Nationaal Archief, the Dutch National Archives. The metadata of this file is public domain under a Creative Commons Public Domain Dedication (CC-ZERO). ticket #2014051410008887, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33327654	
5.1.5		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	Oostindievaarder Hoorn door Castro Lorenzo (Active c. 1664 - died c.1700?) – ArtistGoogle Art Projectでのアーティストの詳細 - TwErQV3STtRkQg at Google Cultural Institute maximum zoom level, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22002270	
5.1.6		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	3SK-A-22	

5.2.1		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	Logo VOC op schilden	
5.2.2		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	VOC munten - No machine-readable source or author provided (based on copyright claims). Own work assumed., CC BY 2.5, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=721911	
5.2.3		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	Vlag WIC Door Printed for the proprietor Carington Bowles, at his Map & Print Warehouse, No. 69 in St. Pauls Church Yard, London. - File: Bowles's_naval_flags_of_the_world,_1783.jpg, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=76795497	
5.2.4		1602-1800	Handelsreizen naar Zuid-Oost Azië	VOC logo kaal	
5.3		1662	Atlas Maior van Blaeu	Atlas Maior van Blaeu UBBC-BijzondereCollecties-Topstukken-AtlasMaior-Wereldkaart Blaeu Atlas maior	
5.4.1		Vanaf 1621	WIC	West indisch huys, Rijksdienst voor cultureel erfgoed	Eventueel koppelen aan grachtengordel
5.4.2		1577-1629	WIC	Piet Hein Door Naar Jan Damen Cool - [1], Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1015120	https://historiek.net/piet-hein-spaanse-zilvervloot/2970/ (Lied van Viotta over Piet Hein)

5.5.1		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Blake_after_John_Gabriel_Stedman_Narrative_of_a_Five_Years_copy_2_object_13	https://lab.nos.nl/projects/slavernij/index.html#:~:text=Cura%C3%A7ao%20als%20middelpunt%20van%20slavenhandel&text=Bij%20gebrek%20aan%20winstgevende%20koloni%C3%ABn,Noord%2D%20en%20Zuid%2DAmerika.
5.5.2		1630-1814	Slavernij en mensenhandel		
5.5.3		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Carib_indian_family_by_John_Gabriel_Stedman	https://lab.nos.nl/projects/slavernij/index.html
5.5.4		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Olieverfschilderij door Andries Beeckman van het Kasteel Batavia gezien van Kali Besar west met op de voorgrond de vismarkt. (circa 1662) Door Tropenmuseum, part of the National Museum of World Cultures, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11030840	
5.5.5		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Slavenverblijf	
5.5.6		1790	Slavernij en mensenhandel	Inlijving afrikaanse slaven william Blake Slaves led to slavemarket, William Blake Brabants erfgoed Wikimedia Commons <u>Stedman, J.G., Narrative of a Five Years Expedition against the Revolted Negroes of Surinam: Transcribed for the First Time from the Original 1790 Manuscript (red. Richard Price and Sally Price), Baltimore, 1988.</u>	

5.5.7		1637-1872	Slavernij en mensenhandel	Fort Elmina in Ghana oor Johannes Vingboons - Atlas Blaeu - Van der Hem , vol. 36:19, fol. 62 - 63, (16), Austrian National Library (http://data.onb.ac.at/rec/baa13770845), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6513601	
5.6.1			Kruiden en specerijen	Depositphotos_34414693_XL free object	
5.6.2			Kruiden en specerijen	Depositphotos	
5.6.3		16 ^e en 17 ^e eeuw	Kraakporselein	Chinees bord: Door Hillarjr – Eigen werk, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=41352319	
5.5.7		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Group_of_men_and_women_being_taken_to_a_slave_market_Wellcome_V0050647.jpg	
5.7.1		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Slavenschip Image extracted from page 038 of , by FOOTE, Andrew Hull.. Original held and 35igitized by the British Library.	
5.7.2		1630-1814	Slavernij en mensenhandel	Slavenschip Image extracted from page 038 of , by FOOTE, Andrew Hull.. Original held and 35igitized by the British Library.	

5.8.1		1607-1676	Michiel de Ruyter	Michiel de Ruyter, nationale held of zeeroover? Door Onbekend – Atlas Blaeu van der Hem 2010-09-26 11:07 (UTC) *derivative work: Kweniston (talk), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11599728	
5.8.2		1607-1676	Michiel de Ruyter		

Rijkdom in Nederland

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
5.9		Vanaf 1613	Grachtengordel van Amsterdam	Grachtenpanden Amsterdam: https://www.rijksmuseum.nl/nl/mijn/verzamelingen/1749502-wilson-yau/amsterdam-caspar-jacobsz-philips-s-grachtenboek-canal-book-of-facades-of-houses/objecten#/RP-P-1921-608,1	
5.15		1621	Hugo de Groot <u>LET OP: Hugo is verplaatst, hij stond eerst veel later.</u>	Hugo de Groot stapt in de boekenkist, 1621, Reinier Vinkeles (I), naar Jacobus Buys, 1751 - 1799. (Bron: Rijksstudio Rijksmuseum)	

5.10.1		1642	Rijkdom in Nederland	Rembrandt van Rijn De Nachtwacht Rijksstudio https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/sk-c-5	
5.10.2		1615	Rijkdom in Nederland	Rijksstudio Floris Claesz van Dijck, Stilleven met kazen.	https://www.rijksmuseum.nl/nl/stories/honderd-meesterwerken/story/stilleven-met-kazen
5.10.3		1660	Rijkdom in Nederland	Rijksstudio Melkmeisje van Johannes Vermeer https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-2344	
5.11.1		1636	Tulpenmanie	Rijksstudio 2 tulpen By Jacob Marrel - www.rijksmuseum.nl . From the Tulpenboek, folio 38v., Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2854948	
5.11.2		1636	Tulpenmanie	Rijksstudio	
5.11.3		1636	Tulpenmanie	Tulpenmanie Door P. Cos - (https://images.wur.nl/digital/collection/coll2/id/318) Verzameling van een meenigte tulipaanen, naar het leven geteekend met hunne naamen, en swaarte der bollen, zoo als die publicq verkogt zijn, te Haarlem in den jaare A. 1637, door P. Cos, bloemist te Haarlem. - Haarlem : [s.n.], 1637. - 75 pl. Known in English as the Tulip Book of P. Cos., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4273087	

5.12.1		1785	Pruikentijd	Rijksstudio: https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/1643597--michael-z-oldenburg/mode/objecten#/RP-P-2009-1235,95	
5.12.2		1785	Pruikentijd	https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/1643597--michael-z-oldenburg/mode/objecten#/RP-P-2009-1217,99	
5.12.3		1785	Pruikentijd	https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/1643597--michael-z-oldenburg/mode/objecten#/RP-P-2009-1237,12	

De Franse Revolutie en Napoleon in Nederland

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
--	-------	---------	-----------	-------------------	--------------------------

5.13.1		1789-1799	De Franse revolutie	La Liberté guidant le peuple Door Eugène Delacroix - This page from 1st-art-gallery.com, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=38989 De Vrijheid leidt het volk is een schilderij van de Franse schilder Eugène Delacroix. Het verbeeldt de vrijheid als Marianne, het nationale symbool van Frankrijk, die de revolutionairen aanvoert bij de Julirevolutie van 1830. Het is geschilderd met olieverf. Het doek heeft een afmeting van 260 bij 325 centimeter.	
5.13.2		1789-1799	De Franse revolutie	File:Robespierre exécutant le bourreau.jpg Aangemaakt: 18e eeuw date QS:P,+1750-00-00T00:00:00Z/7	
5.13.3		1789-1799	De Franse revolutie	De guillotine Publiek domein	
5.13.4		1789-1799	De Franse revolutie	Vrijheid, gelijkheid en broederschap	
5.13.5			De Franse revolutie	Vrijheid, gelijkheid en broederschap	
5.13.6		1789-1799	De Franse revolutie	Vrijheid, gelijkheid en broederschap https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-86.484	5.13.6

5.14.1		1804-1814	Napoleon	Keizer Napoleon I en zijn staf te paard, Horace Vernet Rijksstudio	
5.14.2		1804-1814	Napoleon	Napoleon Door Jacques-Louis David - The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei (DVD-ROM), distributed by DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN: 3936122202., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=150005	
5.14.3		1804-1814	Napoleon	Napoleon op kameel Door Jean-Léon Gérôme - inc, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8162063	

Canon: De Patriotten, democratisering van de Republiek
Invoering van de **burgerlijke** stand (als beeld laten zitten)

De tijd van de verlichting

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
--	-------	---------	-----------	-------------------	--------------------------

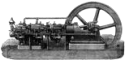
5.16			Statenbijbel	Statenbijbel door Jan Zweerts / Nationaal Archief - Nationaal Archief, tentoonstelling Topstukken in perspectief – van Plakkaat van Verlatinge tot Abdicatie, CC0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=77485515	
5.17			Sarah Burgerhart	door Betje Wolff & Aagje Deken - Sara Burgerhart, 8th edition, published in 1891, by Van Cleef, The Hague, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29686503	
5.18.1			Christiaan Huygens telescoop	Door Christiaan Huygens - http://www.phys.uu.nl/~huygens/astroscopia_nl.htm , Publiek domein (sterrenkijker), systema saturnium https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6302373	
5.18.2			Eise Eisinga planetarium	Eise Eisinga planetarium AdobeStock_498232475 (1)	
			Spinoza		
5.19		1612	De Beemster	Door Daniël van Breen - Geheugen van Nederland; Kaartencollectie Provinciale Atlas;, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17785991	
5.20.1			Trias politica	Vrouwe Justitia Rijksstudio	

5.20.2			Trias politica	Vrouwe Justitia Door Till Niermann - Eigen werk, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=50937705	
--------	---	--	----------------	---	--

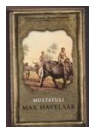
Pruikentijd nog toevoegen

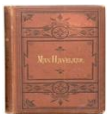
6. Industriële revolutie

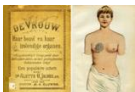
Door de uitvinding van de stoommachine, ontstond verstedelijking en veel nieuwe ontwikkelingen, ook de trein en het spoor. Trek van het land naar de stad, werken in fabrieken en kinderarbeid. Daardoor Kinderwetje van Van Houten: alle kinderen naar school. Ook kwam er aandacht voor de rechten van arbeiders: vakbonden en socialisme van Karl Marx. Parallel daaraan liep de ontwikkeling in de koloniën met Max Havelaar en de afschaffing van de slavernij. In Engeland was dit een bloeitijd van het koloniale leven (Pax Britannia), soort ideaalbeeld van paradijslijk leven in de tropen. Politiek gezien werd de grondwet opgericht. Koning Willem bracht veel economische hervormingen/handel/kanalen gegraven, noordzeekanaal. Vrouwen kregen ook iets meer ruimte. Aletta Jacobs studeerde geneeskunde. Wilhelmina werd geboren en besteege op haar 18^e de troon.

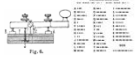
	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
6.1.		1870	Opkomst stoommachine	Stoommachine: Depositphotos-bgrelover_503837722_DS	
6.2		1839	De eerste spoorlijn	Station d'Eindhoven Haarlem: Wikipedia	Mag op achtergrond

6.3.1		1900-1914	Verstedelijking	Elleboogsteeg_bij_de_Zeedijk,Amsterdam~1900-1914: Wikimedia	Achtergrond bij naaiende meisjes
6.3.2		Ca. 1850	Verstedelijking	Goudsbloemgracht door Willem Hekking https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Willem_Hekking,_Afb_010001000235.jpg	Achtergrond bij naaiende meisjes
6.3.3		1835	Verstedelijking	Weefster in fabriek Powerloom_weaving_in_1835: Wikimedia	
6.3.4		1866	Verstedelijking	Pamflet Cholera: Wikipedia Door Choleracommissie - Stadsarchief Amsterdam, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=44099475	
6.3.5		ongedateerd	Verstedelijking	Meisje naaien: www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/fotocollectie/adaf05fed0b4-102d-bcf8-003048976d84	https://www.lessonup.com/nl/channel/nederlands-openluchtmuseum/plan/hdk2q4dBkn6Hx6uZx
6.3.6		1908	Verstedelijking	Meisje in fabriek https://nl.wikipedia.org/wiki/Kinderarbeid#/media/Bestand:Child_laborer.jpg	NIEUW BEELD
6.4.1		1910-1915	Kinderwetje van Van Houten	Groepsportret met de meisjes in een klas van een onbekende school te Utrecht, met links mejuffrouw Freem. Bron foto https://hetutrechtsarchief.nl/beeld/ADB16F5FB5FFAE81E0534701000A1DE3	
6.4.2		1909	Kinderwetje van Van Houten	Leesplankje van Hoogeveen	https://nl.wikipedia.org/wiki/Leesplankje_van_Hoogeveen#/media/Bestand:Hoogeven's_leesplankje.jpg

6.5.1		1866	Oprichting van de vakbonden	Algemeen Nederlandse Typografenbond www.sbiformaat.nl/timeline/oprichting-eerste-nederlandse-vakbond/	
6.5.2		1867	Oprichting van de vakbonden	Karl Marx: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d4/Karl_Marx_001.jpg	
6.6.1		1889	Vincent van Gogh <u>KIES EEN VAN BEIDE VAN GOGH'S</u>	Sterrennacht: Wikimedia	
6.6.2		1888	Vincent van Gogh <u>KIES EEN VAN BEIDE VAN GOGH'S</u>	De slaapkamer van Van Gogh: Wikimedia	
6.7.1		1881	<u>Max Havelaar NIET GEBRUIKEN!!!</u>	Saïda en Adinda Prometeus	
6.7.2		1881	<u>Max Havelaar NIET GEBRUIKEN!!!</u>	https://www.deslegte.com/max-havelaar-446715/?utm_source=googlebase&utm_medium=cpc&utm_campaign=googlebase&gclid=CjwKCAjwsKqoBhBPEiwALrrqiKxN4P4T9E2HuQ6Dm4Sd-HfgtzLm5PSU79nbz-As-XmitmluSe9-RBoCm6UQAuD_BwE	
			<u>Max Havelaar</u>	Canonvannederland.nl, toestemming gevraagd bij Pandora uitgevers	

6.7.3		1881	Max Havelaar	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Band_vierde_druk_1875.jpg	
6.8.1		1863	Afschaffing slavernij	Keti Koti handen	
6.8.2		1863	Afschaffing slavernij	Am I not a man and a brother www.flickr.com/photos/agathman/7104244325	
6.8.3		1886	ALTERNATIEVE TIJDLIJN of voorbeeld koloniaal verleden?	Britse Rijk Koloniën: Pax Britannia https://nl.wikipedia.org/wiki/Pax_Britannica#/media/Bestand:British_empire_1886.jpg	Achtergrond koloniën
6.9		1848	Invoering Grondwet, parlementair stelsel, algemeen kiesrecht	Wikimedia	Achtergrond, maar titel Grondwet leesbaar uitvergroten.
6.10.1		1815-1840	Koning Willem I	Wikipedia	
6.10.2			Koning Willem I/ Noordzeekanaal	https://www.flickr.com/photos/8725928@N02/11053296743/sizes/h/	Achtergrond bij Willem I
6.11		1835-1869	Alexandrine Tinne	Alexandrine Tinne Wikimedia	

6.12		1898	Koningin Wilhelmina	Wikimedia geschilderd door Therese Schwartz https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Queen_Wilhelmina,_by_Th%C3%A9r%C3%A8se_Schwartz.jpg	RECHTS OP DE TIJDLIJN
6.13.1		1910	<u>Aletta Jacobs NIET GEBRUIKEN</u>	https://www.historici.nl/de-vrouw-haar-bouw-en-haar-inwendige-organen-aletta-jacobs-emancipatoire-anatomie/ KLUWER uitgeverij	
6.13.2		1854-1929	Aletta Jacobs VOORKEUR VOOR DEZE	https://www.beeldbankgroningen.nl/beelden/detail/4bb9fcb2-b9e8-1b1f-1bf4-a96a3e295e2a/media/6414f473-489a-7de7-7bcb-75ed945f6699?mode=detail&view=horizontal&q=aletta%20jacobs&rows=1&page=12	
6.13.3		1854-1929	Aletta Jacobs	Wikipedia	
6.14.1 NIEUW		1879	Uitvindingen	Edison gloeilamp https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Four_Hammer_bulbs.jpg	
6.14.2 NIEUW		1852	Uitvindingen	Eerste luchtschip https://en.wikipedia.org/wiki/Giffard_dirigible#/media/File:Giffard1852.jpg	
6.14.3 NIEUW		1900	Uitvindingen	Candlestick telephone Museums Victoria Collections https://collections.museumsvictoria.com.au/items/406567 Accessed 15 October 2023. (Creative Commons is gecheckt)	

6.14.4			Uitvindingen	Grammofoon His masters voice logo Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=402034	
6.14.5			Uitvindingen	Morse + telegraaf Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=402251	
6.15.1 NIEUW		1946	Steenkool, Olie	Coal loader in Appalachia, 1946 by Russell Lee - U.S. National Archives and Records Administration, Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17048858	
6.15.2		1854	Steenkool, Olie	Oil mining Jaknikker https://depositphotos.com/nl/photos/olie-industrie.html?filter=all&qview=363727464	

7. Tijd van de Wereldoorlogen

WO I

Tijdens de industriële revolutie zie je al dat er veel veranderd is door de uitvinding van de stoommachine. Al deze veranderingen leidden tot maatschappelijke verschuivingen en onrust, die zich vertaalde in veel politieke onrust. Dit speelde allemaal mee in de aanloop naar de eerste en tweede wereldoorlog. De uitvinding van de auto en het vliegtuig, de eerste onzinkbare boot Titanic, de uitvinding van penicilline, de damesmode die veranderde van strakke korsetten naar kortere, ruimzittende jurken. In de politieke chaos werd de moord op Franz Ferdinand de gebeurtenis die de aanleiding vormde voor de eerste wereldoorlog. Het meest kenmerkende aspect van deze oorlog waren de loopgraven. Uiteindelijk stierven aan het einde van de oorlog nog veel meer mensen aan de Spaanse Griep dan aan de strijd.

Door de misstanden in de fabrieken en de slechte levensomstandigheden van arbeiders, kwam het communisme op. Dit uitte zich in de Russische Revolutie in 1917. Na de eerste wereldoorlog volgde de roaring 20s, waarin de rokken korter werden en vrouwen meer emancipeerden. Het leven moest gevierd worden, totdat de beurscrash van 1930 een wereldwijde crisis inluidde. Dit leidde tot grote armoede en de opkomst van het Nationaal Socialisme onder leiding van Hitler in Duitsland, wat resulteerde in de tweede wereldoorlog. Concentratiekampen, vervolging van o.a. Joden, waar Anne Frank symbool voor staat. Daarnaast de hongerwinter en het verzet met verboden kranten en verzetshelden zoals Hanny Schaft. In 1945 volgde de bevrijding met hulp van Amerikanen en Canadezen die in Normandië aan land kwamen.

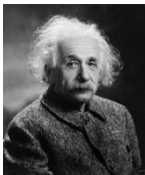
	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
7.1.1		1910	Aanloop WO I	Flickr William Creswell's photo, licensed as Public Domain Work Unidentified family in a Ford Model T Tourabout, c1910	
7.1.2		1911	Aanloop WO I	Vliegtuig door de gebroeders Wright by Attributed to Wilbur and/or Orville Wright. - Cropped version of image from Library of Congress Wright Photographs.[2], Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7528486	Mag als achtergrond

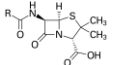
7.1.3		1905	Aanloop WO I	damesmode begin 20 ^e eeuw Rijksstudio 20935-46	Je kunt 1 van beide korsetplaatjes kiezen
7.1.4		1890	Aanloop WO I	imperial summer corset ca. 1890 Wikipedia	
7.1.5		1912	Aanloop WO I	Titanic https://en.wikipedia.org/wiki/Titanic#/media/File:RMS_Titanic_3.jpg	
7.1.6		1914	Aanloop WO I	Moord op Franz Ferdinand door Achille Beltrame https://en.wikipedia.org/wiki/Assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand#/media/File:DC-1914-27-d-Sarajevo-cropped.jpg	
7.1.7		1876-1917	Aanloop WO I/tijdens WO I	Mata Hari, spion tijdens WO I Deposit	Tussen de loopgraven als dat lukt
7.2.1		1916 (Of 7.2.2)	WO I loopgravenoorlog	Soldaat in loopgraf Door John Warwick Brooke - This photograph Q 3990 comes from the collections of the Imperial War Museums (collection no. 1900-13), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=116369	
7.2.2		1916 (Of 7.2.1)	WO I loopgravenoorlog	Soldaat in loopgraf 2 wikipedia	

7.3.1		1920	Spaanse griep	Jongetjes Spaanse Griep met mondkapje https://www.flickr.com/photos/floridamemory/49518650027/	
7.3.2		1920	Spaanse griep	Ziekenhuisbedden Spaanse Griep Wikipedia	Achtergrond bij 7.3.1
7.4.1		1917 (Of 7.4.2)	Russische Revolutie	Stalin geboorte Sovjet Unie USSR https://www.flickr.com/photos/x-ray_delta_one/5637093714	
7.4.2		1917 (Of 7.4.1)	Russische Revolutie	Russische revolutie hamer en sikkel Depositphotos_53653845_XL	

WO II

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
7.5.1		1920	Aanloop WO II	Roaring 20s https://en.wikipedia.org/wiki/Roaring_Twenties#/media/File:Equal_Rights_Envoys_159003v.jpg	Achtergrond bij Coco Chanel

7.5.2		1921	Aanloop WO II	Coco Chanel	
7.5.3		1921	Aanloop WO II	Albert Einstein oor Photograph by Oren Jack Turner, Princeton, N.J. - Dit bestand is beschikbaar in de Prints and Photographs division van de Library of Congress via digitaal ID cph.3b46036. Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=254353	
7.5.4		1921	Aanloop WO II	Nicolas Tesla door https://wellcomeimages.org/indexplus/image/M0014782.html Photographer: Dickenson V. Alley Wellcome Collection gallery (2018-03-31): https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=36367226	
7.6.1		1926	Aanloop WO II	Anton de Kom met echtgenote Borstboom Door Onbekende fotograaf - History of Sorts. Dirk de Klein & Canon van Nederland, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=88825465	https://schooltv.nl/item/clipphanger-wie-was-anton-de-kom https://quiz.ntr.nl/quiz/501/start
7.6.2		1930	Aanloop WO II	Mahatma Gandhi door Elliott & Fry - philoalichet.fr/Gettyimages.in, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=76882768	
7.7.1		1930	Aanloop WO II	Crisisjaren 30, man met bord zoekt werk: Wikimedia	Van deze twee beelden 1 beeld maken van armoede en vader die werk zoekt.

7.7.2		1930	Aanloop WO II	Crisisjaren 30 moeder met kinderen https://af.wikipedia.org/wiki/Groot_Depressie#/media/L%C3%AAer:Poor_mother_and_children_Oklahoma_1936_by_Dorothea_Lange.jpg	
7.8.1		1928	Aanloop WO II	Uitvinding Penicilline/ Alexander Flemming https://nl.wikipedia.org/wiki/Penicilline#/media/Bestand:Penicillin_core.svg	Deze twee beelden horen allebei bij de ontdekking van penicilline, samenvoegen indien mogelijk.
7.8.2		1928	Aanloop WO II	Injectiespuit Uitvinding Peniciline Deposit Photo	
7.9		1937	Aanloop WO II	Amelia Earhart Wikipedia	Deze kan ook op de alternatieve tijdlijn, hoeft niet hier
7.10.1		1940	Aanloop 2 ^e WOII	Hitler Depositphotos_46424815_XL	
7.10.2		1940	Aanloop 2 ^e WOII	https://nl.wikipedia.org/wiki/Swastika_(symbool)#/media/Bestand:Nazi_Swastika.svg	
7.11.1		1934	NSB	Nationale jeugdstorm https://nl.wikipedia.org/wiki/Nationale_Jeugdstorm#/media/Bestand:Jeugdstorm_Fotodienst_der_NSB_-_NIOD_-_79069.jpeg	

7.11.2			NSB	Vlag NSB https://nl.wikipedia.org/wiki/Nationaal-Socialistische_Beweging#/media/Bestand:Flag_of_National_Socialist_Movement.svg	Vlag hoort bij de marcherende jongetjes
7.12.1			Vervolg van Joden, zigeuners...	Jodenster, Wikipedia	https://lab.nos.nl/projects/jodenster/index.html
7.12.2		1940-1945	Anne Frank	Schoolfoto wikipedia	
7.13.1			Concentratiekampen	Selectie bij de poort Auswitsch	
7.13.2			Concentratiekampen	Mensen achter prikkeldraad Auswitsch https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Auschwitz_Liberated_January_1945.jpg	https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/arrival.asp
7.13.3			concentratiekampen	`poort Auswitsch, Arbeit macht frei Depositphotos_219271318_XL	
7.13.4			concentratiekampen	Poort Auswitsch https://marksist.net/ezgi-sanli/arbeit-macht-frei	
7.14.1		1943	Verzet in NL	Verzetskrant Trouw "Trouw", 1e jaargang, nummer 2, 18 februari 1943 http://www.illegalertrouw.nl/krant.php?uitgave=2	Kies 1 van de kranten met een foto van Hannie Schaft van het verzet erbij.
7.14.2		1040	Verzet in NL	Verzetskrant Vrij Nederland https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrij_Nederland#/media/Bestand:Voorpagina_Vrij_Nederland_31_augustus_1940.jpg	

7.14.3		1940-1945	Verzet in NL	Hannie Schaft Wikipedia	
7.14.4		1940-1945	Verzet in NL	Verzetstrijdster Hanne Schaft in de Van Dortstraat. Beeld: Noord-Hollands Archief, Vervaardiger Boer, Cees de (1918-1985), Collectie Fotoburo de Boer	
7.15.1		1944	Hongerwinter	https://nl.wikipedia.org/wiki/Hongerwinter#/media/Bestand:Twee_deelnemers_aan_de_hongertochten_tijdens_de_hongerwinter.jpg	
7.15.2		1944	Hongerwinter		
7.15.3		1944	Hongerwinter	voedselbonnen https://nl.wikipedia.org/wiki/Distributiebon#/media/Bestand:Rantsoen_goedkoopopenoemalen.png	
7.16.1		6 juni 1944	D-Day	https://nl.wikipedia.org/wiki/Omaha_Beach#/media/Bestand:1944_NormandyLST.jpg	Kies een van beide foto's.
7.16.2		6 juni 1944	D-Day	DDayCanadian_landings_at_Juno_Beach	
7.17		6 en 9 aug 1945	Atoombom op Nagasaki en Hiroshima	https://en.wikipedia.org/wiki/Atomic_bombings_of_Hiroshima_and_Nagasaki#/media/File:Atomic_bombing_of_Japan.jpg	

7.18.1		1945	Bevrijding NL		Engelse foto, Nederlandse vlag aan koppelen
7.18.2		1945	Bevrijding NL		

<https://noord-hollandsarchief.nl/collecties/beeld/collectie-fotopersbureau-de-boer>

Alternatief beeld Wereldoorlogen

				By Paul Thompson - https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-101580385-img Originally published in "Illustrated Current News", New Haven, CT. Volume 1, no. 785 (or 788), 1918., Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=107373257	
				Copyright Burgersdijk en Niermans	
				Josephine Baker	

				Pearl Harbor	

8. De Tijd van 1945-2000

Wederopbouw

Na de Tweede Wereldoorlog moest Europa weer opgebouwd worden. Met hulp van de Verenigde Staten en het Marshallplan, werd er gebouwd en voor eten gezorgd. De schok van de oorlog leidde tot het besef dat er samengewerkt moest worden. Dit werd zichtbaar in de oprichting van de Verenigde Naties en Europese samenwerking. Ook het oosten van Europa ging zich verenigen en hier werd het communisme dominant onder aanvoering van Rusland. Berlijn werd in tweeën gedeeld met de Berlijnse muur. De koude oorlog begon. In overzeese gebieden speelde ook een verlangen naar onafhankelijkheid, wat leidde tot de onafhankelijkheid van Indonesië en Suriname.

Het dagelijks leven in de naoorlogse jaren 50 was sober, de rolverdeling van man en vrouw duidelijk en elk dubbeltje werd omgedraaid. De mensen waren arm en er was weinig beschikbaar. Het huishoudboekje en kleding vermaken tot het echt op was zijn hier voorbeelden van. De regering Drees ontwierp de algemene bijstandswet onder leiding van Marga Klompé, zodat Nederlanders AOW en WW konden krijgen. Nederland was verzuild: Elke Christelijke geloofsrichting had eigen instellingen. Als je katholiek was, ging je naar de katholieke kerk, maar ook naar de katholieke bakker, slager en luisterde je naar een katholieke radiozender. Annie M.G. Schmidt stak in haar boeken de draak met het keurige leven van de jaren 50, het mocht van haar best wat stouter.

In 1953 vond de watersnoodramp plaats in Zeeland. Dit leidde tot het bouwen van de Deltawerken, om Nederland te beschermen tegen de zee.

In de jaren 60 en 70 nam de welvaart toe. Mensen wilden af van het benauwende juk van de jaren 50 en wilden meer vrijheid. Ook technologisch gebeurde er veel: plastic werd uitgevonden, de televisie en in 1969 stond er voor het eerst in de geschiedenis Neil Armstrong op de maan. Er werden geen voorbehoedsmiddelen gebruikt en er waren daardoor regelmatig heel grote gezinnen. De popcultuur kwam op met o.a. de Rolling Stones en de Beatles, popart en Disneyland werd geopend. Massamedia werden invloedrijker. Hierdoor werd de Vietnamoorlog de eerste mediaoorlog. Ook kwam er meer aandacht voor rechtsongelijkheid van vrouwen en zwarte mensen. Ruby Bridges, Rosa Parks, Nelson Mandela en Martin Luther King stredden voor gelijkheid van zwarten en in Nederland stredden de Dolle Mina's voor vrouwenrechten. Hiernaast speelde steeds de angst voor de USSR, de koude oorlog en de atoomdreiging. Hier werd in de jaren 80 waren er veel protesten tegen atoomwapens met de slogan "Kruisraketten NEE". Met de komst van Gorbatsjov

werd de USSR iets vrijer en ontstonden Glasnost en Perestrojka. In deze stroom werd in 1989 de Berlijnse muur afgebroken en eindigde de koude oorlog voorzichtig. In Nederland was woningnood en was een actieve krakersbeweging die leegstaande panden kraakte. Vaak was deze beweging gekoppeld aan de punkbeweging. AIDS, een nieuw seksueel overdraagbaar en dodelijk virus, werd ontdekt en zorgde voor veel angst.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
8.1.1		1946	Marshallplan Wederopbouw	https://nl.wikipedia.org/wiki/Koude_Oorlog#/media/Bestand:Marshall_Plan_poster.JPG Door E. Spreckmeester (also credited as "I. Spreekmeester"), published Economic Cooperation Administration - Source, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=697956	
8.1.2			Wederopbouw	Deposit Photo	
8.2.1		1949	Indonesië	Postzegel Republiek Indonesia, aangekocht en ingescand	
8.2.2		1949	Indonesië	Indische Nederlanders op trap die aankomen in Nederland https://www.rtvoost.nl/nieuws/290826/molukkers-willen-rechtszaak-aanspannen-tegen-staat-om-gedwongen-achtergelaten-kinderen	
8.3		1947-1965	Verzorgingsstaat	Algemene bijstandswet https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Algemene_Bijstandswet BORDJE MET WOORDEN "AOW"? Creative Commons Attribution-ShareAlike	

8.4.1			Watersnoodramp	Tiemen van der Reijken Nationaal Archief Collectie Spaarnestadt	
8.4.2		1953	Watersnoodramp		https://lab.nos.nl/projects/watersnood/index.html https://app.nos.nl/op3/deltawerken/#/ https://www.sbs.com.au/language/dutch/nl/article/in-beeld-de-watersnoodramp-van-1953/gp2gdex1j
8.5			Deltawerken	Oosterscheldekering door Vladimír Šiman (online) - Eigen werk, CC BY 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4513210	
8.6.1			NATO versus Warschaupact Sovjet Unie Koude oorlog IJzeren gordijn	Logo Warschaupact coor Fenn-O-maniC - Eigen werk, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22204482	
8.6.2			NATO versus Warschaupact Sovjet Unie Koude oorlog IJzeren gordijn	The official emblem of NATO at www.nato.int , Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8893088	
8.6.3			Europese samenwerking	https://www.alamy.com/erp-the-marshall-plan-museum-private-collection-author-mario-puppo-image369030893.html	https://decorrespondent.nl/7202/dit-zou-er-eigenlijk-in-onze-schoolboeken-over-europa-moeten-staan/25d87dd4-ba61-0e85-3437-a62aab0e7135

8.7.1		1961!!!	De Berlijnse Muur Sovjet Unie Koude oorlog IJzeren gordijn	Berlijnse muur Door The Central Intelligence Agency - East Germans Fortify Border, Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29195190	https://www.europeana.eu/nl/exhibitions/30-years-ago-the-european-parliament-and-german-reunification/the-building-of-the-berlin-wall
8.7.2			De Berlijnse Muur Sovjet Unie Koude oorlog IJzeren gordijn		
8.7.3		1989	De Berlijnse Muur Sovjet Unie Koude oorlog IJzeren gordijn	https://www.alamy.com/file-in-this-nov-11-1989-file-photo-east-german-border-guards-are-seen-through-a-gap-in-the-berlin-wall-after-demonstrators-pulled-down-a-segment-of-the-wall-at-brandenburg-gate-berlin-the-berlin-wall-is-gone-but-people-can-still-tag-their-memories-upon-it-online-the-berlin-twitter-wall-which-went-online-tuesday-oct-20-2009-encourages-people-to-share-their-memories-of-the-walls-collapse-and-hopes-for-the-future-on-a-scrolling-wall-using-twitter-the-social-networking-site-ap-photolionel-cironneau-file-image525437199.html	https://www.europeana.eu/nl/exhibitions/30-years-ago-the-european-parliament-and-german-reunification/the-fall-of-the-berlin-wall https://nl.wikipedia.org/wiki/Koude_Oorlog#/media/Bestand:Bundesarchiv_Bild_183-1989-1111-005,_Berlin,_Grenz%C3%BCbergang_Eberswalder_Stra%C3%9Fe.jpg
8.8.1		1950	Verzuiling	Ramses tekent zuilen na	
8.8.2		1955	Verzuiling/uitvinding televisie Eventueel beeld op televisie plakken. Bijv. van maanlanding? Telefoon ook leuk	Depositphoto	https://1950-1959.jouwweb.nl/ Evert F. Baumgardner, Public domain, via Wikimedia Commons https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Family_watching_television_1958.jpg

8.8.3			Verzuiling	https://brabantinbeelden.nl/verhalen/gigagroot-gezin	
8.8.4			Annie M.G. Schmidt MAIL	Dikkertje Dap	
8.9		Vanaf 1950, hoogtep unt jaren 60-70	Gastarbeiders: zet hier iets bij zodat zichtbaar is dat het gastarbeiders zijn. (bordje?)	Robertdehartogh.nl	

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
8.10		1972	Vietnam oorlog	Kim Phuc by Nick Ut, Associated Press - "1973 Photo Contest, World Press Photo of the Year". Originally published in 1972. Cropped from source image to the portion that was published in newspapers in 1972. (backup source http://web.archive.org/web/20110121082648/culturevisuelle.org/catastrophes/files/2010/11/petite-fille-napalm-vietnam.jpg), PD-US, https://en.wikipedia.org/w/index.php?curid=63720060 Eerste media oorlog	
8.11.1		25 novembe r 1975	Vlag Suriname	Depositphoto	https://nl.wikipedia.org/wiki/Koto_%28kleding%29#/media/Bestand:Koto2.jpg

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
8.12		1970-1978	Nieuwe normen en waarden, seksuele revolutie Dolle Mina's MAIL	https://verhalen.trouw.nl/50-jaar-dolle-minas/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F Dolle Mina's voeren actie bij een gynecologencongres in Utrecht in 1970. Helemaal links staat Connie van Nieuwkerk. Bron: Spaarnestad.	https://archieff.ntr.nl/jarenzestig/index.html
8.13.1		1960-1970	Popcultuur	Beatles Deposit photo	
8.13.2		1962	Popcultuur	Deposit photo	
8.13.3		1955	Popcultuur Walt Disney/Mickey Mouse/Disneyland (1955)	Mickey Mouse door JasonParis from Toronto, Canada - Flickr: Zagreb Museum of Contemporary Art, CC BY 2.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=24833979	
8.14.1		1955	Rascisme en Apartheid Rosa Parks	https://www.flickr.com/photos/iip-photo-archive/40224879841	

8.14.2		1960	Rascisme en Apartheid Ruby Bridges		
8.14.3		Zet maar wat later op de tijdlijn	Rascisme en Apartheid Nelson Mandela	Deposit Nelson Mandela In 1963 gevangen gezet op Robbeneiland. In 1990 vrijgelaten en werd het ANC gelegaliseerd.	
8.15		1969	Eerste maanlanding	By NASA / Neil A. Armstrong - Apollo 11 Image Library (image link), Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=137926	
				©EELK FOTOGRAFIE - Dresscode Keti Koti; model: Jacintha	
8.16.1		1960	Plastic/speelgoed	https://www.vintageway.nl/gebruiksartikelen/speelgoed/jaren-60-piepbeestje-kuikentje	
8.16.2		1960	Plastic/speelgoed	marktplaats	
8.16.3		1958	Plastic/Barbie	https://www.reddit.com/r/Barbie/comments/1bxec4/can_anyone_help_identify_her_exact_year_and_other/?rdt=61331	

8.17		1967	Pop art/Andy Warhol	https://en.wikipedia.org/wiki/Shot_Marilyns	
8.18.1		1980	Krakersbeweging	Geen woning, geen kroning https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/56/Te_kst_Geen_woning%2C_geen_kroning_op_schutting_Haarlemmer_Houttuinen%2C_Bestanddeelnr_930-7455.jpg	
8.18.2		1980	Krakersbeweging	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Barricaden_rond_kraakpand_in_Vondelstraat_Amsterdam_krakers_op_een_der_barricad,_Bestanddeelnr_930-6949.jpg	
8.19		1981	Koude oorlog	Protest kruisraketten Poster door Opland https://www.vredesmuseum.nl/affiches/viewer.php?tent=8&selcatnr=1	
8.20		1980	AIDS		
8.21.1		1985	Glasnost	https://historica.fandom.com/wiki/Glasnost?file=Glasnost.jpg	
8.21.2		1985	Perestrojka	Door USSR Post - New: Scanned 600 dpi by User Matsievsky from personal collection. Old: Personal collection. Processed by Andrei Sdobnikov. 11 oktober 2007 (originele uploaddatum), Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2900078	Gorbatsjov hoopte in 1985 de vastlopende Sovjet-Unie weer op gang te kunnen krijgen door glasnost (openheid) en perestrojka (staatkundige en economische hervormingen).

(Stofzuiger, koelkast, wasmachine)
(Greenpeace Rainbow Warrior)
(Mode jaren 60-70-80, punkers)
(Oorlogen in het Midden Oosten Taliban/Golfoorlogen/Sadam Hoessein/Osama Bin Laden)

9. Het nieuwe millenium

Het nieuwe millennium begon onstuimig met de **aanslagen op de Twin Towers** in 2001, die de wereld voorgoed veranderden.

Terrorisme, oorlog en de jacht op **Osama bin Laden** bepaalden jarenlang het wereldnieuws.

Ondertussen bracht het **world wide web** een digitale revolutie op gang, met het **Apple-logo** en de **mobiele telefoon** als iconen van onze verbonden samenleving.

Via **social media** verspreidden zich ideeën razendsnel, maar ook **nepnieuws** en desinformatie.

In de politiek verraste de wereld zichzelf met de verkiezing van **Barack Obama** als eerste zwarte president, en later met de komst van **Donald Trump**.

Maatschappelijke bewegingen voor **LGBTQ-rechten** leidden tot mijlpalen zoals het **homo-huwelijk** in steeds meer landen.

Tegelijkertijd waarschuwden activisten als **Greta Thunberg** en **Jane Goodall** voor de gevolgen van **klimaatverandering** en de **opwarming van de aarde**.

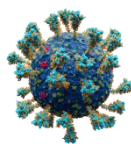
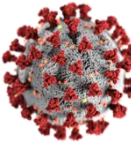
De **vluchtelingencrisis** confronteerde Europa en de rest van de wereld met vragen over menselijkheid en grenzen.

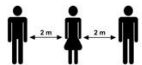
Tijdens de **coronapandemie** werd de kwetsbaarheid van onze globale wereld pijnlijk zichtbaar, terwijl **AI** en technologie razendsnel bleven doorontwikkelen.

Kunstenaars als **Banksy** en jonge stemmen als **Malala** inspireerden miljoenen om kritisch te blijven denken en te blijven dromen van een betere toekomst.

	Beeld	Jaartal	Onderwerp	Bron + afbeelding	Teksten en lesmaterialen
--	-------	---------	-----------	-------------------	--------------------------

		2000	Nieuwe millennium		
9.1		2001	Aanslag Twin towers 9-11	Door UpstateNYer - Eigen werk; derivative work of the following:WTC smoking on 9-11.jpegby Michael Foran on FlickrDN-SD-03-11451.JPEGby the United States NavyUA Flight 175 hits WTC south tower 9-11 edit.jpegby TheMachineStops on FlickrWTC-Fireman requests 10 more colleagesa.jpgby the US GovernmentFlight93Engine.jpgby the US GovernmentVideo2 flight77 pentagon.pngby the United States Department of Defense, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12722547	
9.2.1		2001	homohuwelijk	Depositphoto	
9.2.2		2001	homohuwelijk	Depositphoto	

9.3.1		2002	Invoering van de euro	Euro bankbiljetten - Eigen werk, CC0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=82765837	
9.3.2		2002	Invoering van de euro	Euromunt Beatrix Nederland https://www.ecb.europa.eu/euro/coins/1euro/html/index.nl.html	
9.4.1			Banksy	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bethlehem_Wall_Graffiti_1.jpg	
9.4.2			Banksy	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_World_of_Banksy_2022,_Brussels.jpg	https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Works_by_Banksy
9.5.1		2021	Corona/Covid-19	By Alexey Solodovnikov (Idea, Producer, CG, Editor), Valeria Arkhipova (Scientific Consultant) - Own work. Scientific consultants:Nikitin N.A., Doctor of Biological Sciences, Department of Virology, Faculty of Biology, Lomonosov Moscow State University.Borisevich S, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=104914011	
9.5.2		2021	Corona/Covid-19	Door Alissa Eckert, MS; Dan Higgins, MAM - This message is number 23312 in the Public Health Image Library (PHIL) of the CDC., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=86444014	

9.5.3		2021	Corona/Covid-19	Deposit Photo	
9.6		1989	World wide Web	Deposit photo	https://mauconline.net/unique-social-networks-to-consider-exploring/
9.7			Apple logo	Deposit Photo	
9.8		2013	Malala	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shinz%C5%8D_Abe_and_Malala_Yousafzai_(1).jpg	
9.9.1			Opwarming van de aarde, klimaatverandering	Smeltende ijskappen By Andreas Weith - File:Endangered_arctic_-_starving_polar_bear.jpg, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=89060415	
9.9.2			Opwarming van de aarde, klimaatverandering Ondersteuning	Deposit	
9.10		2013	Vluchtelingen crisis	Door Official U.S. Navy Page from United States of America U.S. Navy photo/U.S. Navy - Distressed persons are transferred to a Maltese patrol vessel., Publiek domein, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=30912042	

9.11.1		2008	Barack Obama	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Barack_Obama_-_2008.jpg	
9.11.2		2016	Barack Obama	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8d/President_Barack_Obama.jpg	
9.12.1		2020	Donald Trump eventueel combineren met “Fake News” op de krant. LET OP: inhoud krant niet gebruiken.	By The White House from Washington, DC - President Trump Delivers Remarks, Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=86719817	
9.12.2			Donald Trump	By Gage Skidmore, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=47943348	
9.13			Nepnieuws	https://www.ipsos.com/nl-nl/nederlanders-denken-dat-ze-zelf-fake-news-kunnen-herkennen-maar-schatten-hun-medeburgers-laag	
9.14		Beetje aan het einde.	Robotica/AI	Made by Artificial Intelligence Chat GPT	
9.15			Social Media	Deposit Photo	

9.16		Beetje aan begin zetten.	Jane Goodall	Jane Goodall foundation	
9.17		2 mei 2011	Osama Bin Laden	Deposit Photo	
9.18		Beetje aan het einde.	LGBTQ+ vlag	Vlaggen.com	
9.19		2001	Mobiele telefoon	NOKIA Deposit Photo	
9.20			Mobiele telefoon	Iphone	
9.21			Foto van Niki, Barbara en Frum		